

מיכאל ספרד

יוליסס וסיזיפוס

יוליסס וסיזיפוס

מיכאל ספרד*

בקיץ 1997 חתם מי שהיה מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית, תת-אלוף יצחק איתן, על "הכרזה בדבר סגירת שטח (ישובים ישראלים)":¹ ההכרזה הפכה את שטחי ההתנחלויות בגדה המערבית הכבושה לשטח צבאי סגור האסור בכניסת אנשים שאין להם היתר אישי מהצבא. מי ששהה בשטח הצבאי בעת החתימה על ההכרזה, ולא הצטייד בהיתר, חויב לצאת ממנו. הפרה של ההכרזה, כלומר כניסה להתנחלות או שהייה בה ללא היתר, מהווה עברה פלילית שעליה נשפטים בבתי המשפט הצבאיים שהוקמו בשטחי הכיבוש כבר בשנת 1967.²

אל דאגה. לא על כולם נאסרה הכניסה להתנחלויות והשהייה בהן. ההכרזה קבעה בסעיף 3 שלה כי "הוראות הכרזה זו לא יחולו על ישראלים". "ישראלי" מוגדר בסעיפה הראשון של ההכרזה כך: "תושב ישראל, מי שמקום מגוריו באזור [כלומר בשטחים הכבושים] והוא אזרח ישראלי או שהוא זכאי לעלות לישראל לפי חוק השבות, התש"י-1950, וכן מי שאינו תושב האזור ובידו אשרת כניסה בתוקף לישראל".

משפטנים הם אלופי הכביסה הלשונית. תנו לנו דבר תועבה נוסף דיכוי והפליה ואנחנו נתיז עליו מי ורדים דקדוקיים, נשרה אותו במרכז מושגים ונלכין את כתמיו באמבט הגדרות. כך, נעטוף אותו בחלוק צחור וכל זאת מבלי לשנות כהוא זה מתוכנו המפלצתי.

אם נתרגם את ההכרזה (שהוארכה שוב ב-2002) לשפה פשוטה, הרי שהיא קובעת, למעשה, שלפלסטינים אסורה הכניסה לשטחי התנחלויות. המנקים, הגננים ופועלי הבניין שבהם יכולים לקבל היתר מיוחד אם הוצעה להם עבודה בהתנחלות. ניתן היה לנסח את ההכרזה בשפה מובנת יותר. הנה, למשל: "נאסרת בזאת כניסתם של פלסטינים לשטחי ההתנחלויות הישראליות, למעט אם קיבלו אישור בכתב מהמפקד הצבאי". אלא שמלאכת צביעת אזורי מחייה בצבעי מוצא לאומי, יצירת הבנטוסטים³ נוסח ישראל, היא מובהקת, מזדקרת, דוקרת מדי בהגדרה זו. אי לכך הדרך הפתלתלה של נוסח ההכרזה שנתקבלה – "התנחלויות" הן "ישובים ישראלים"; כל מי שאיננו פלסטיני הוא ישראלי (אף התיירים, שכמה סמלי – מוגדרים לצורך העניין כ"ישראלים"), ובאשר ל"פלסטינים",

* עורך דין המתמחה במשפט זכויות האדם, בעל משרד לעריכת דין בתל-אביב, מייצג ארגוני זכויות אדם, ארגוני שלום ופעילים ישראלים ופלסטינים.

1 הכרזה בדבר סגירת שטח (ישובים ישראלים) (יהודה והשומרון), התשנ"ז-1997.
2 הדבר מוסדר כיום בסעיף 318(ו) של הצו בדבר הוראות בטחון [נוסח משולב] (יהודה והשומרון) (מס' 1651), התש"ע-2009.

3 כינויים של אזורים שונים בדרום אפריקה בתקופת האפרטהייד, שבהם ניתנה לשחורים עצמאות שלטונית, לכאורה, תחת מעטה של הרצון להבדיל אותם מהשלטון הלבן, ובמקביל לשלוט עליהם.

הרי כמו שגולדה מאיר אמרה, ”אין דבר כזה”. ההכרזה מוסיפה ופותרת גם יהודים שאינם ישראלים מהצורך להצטייד בהיתר (תוספת מיותרת שהרי יהודי התפוצות המגיעים לאזורינו שלא כעולים – הם תיירים): ככל שהדבר נוגע לשטחים הכבושים יהודי התפוצות נחשבים לישראלים אף מבלי צורך לעשות עלייה. ציונות אינסטנט.

ההכרזה האמורה אינה בודדה. היא מתקיימת לצד הכרזה נוספת שנחתמה באותו יום ואסרה על כניסת ישראלים לערים הפלסטיניות (אזורי A),⁴ וחילקה את הגדה לאזורים ישראליים ואזורים פלסטיניים. בעברית קוראים לזה ”הפרדה”.

בחמשת עשורי הכיבוש לא הייתה כמעט פעולה או מדיניות צבאית שהופעלה על ידי ישראל בשטחים שנכבשו על ידה ושלא נתקפה משפטית על ידי פלסטינים, ארגוני זכויות אדם או שניהם. הריסת בתים וגירוש לחו”ל, סגרים ועוצרים, עינויים וחסולים, הקמת התנחלויות והפקעת אדמות – כולם הובאו לשולחן הניתוחים של בג”ץ. ולמרות זאת, צווי ההפרדה שנחתמו בשנת 1997 וחלים עד היום, לא אותגרו משפטית מעולם. דומה שגם פלסטינים וגם ארגוני זכויות האדם הגיעו למסקנה שאין בכך טעם, שאין לכך סיכוי. למה? הרי על פניו מדובר באחת ההפלות ה”אפרטהיידסטיות” המובהקות ביותר של הכיבוש הישראלי. יצירת אזורי מחייה נפרדים לקבוצות לאומיות או אתניות שונות, מעלה באוב לכל משפטן מתחיל (ונקווה שגם להיסטוריונים, אנשי מדע המדינה, וסתם אזרחים) פרקטיקות נפשעות של הפליה והדרה קבוצתית ממוסדת מהעבר האנושי, במיוחד של המאה העשרים.

ובכן, חיטוט במעמקי הנפש האקטיביסטית מעלה תשובה עצובה: הרעיון שלפלסטיני יש זכות להיכנס להתנחלות נשמע מוזר. עד כדי כך מוזר שהשאלה שמיד עולה היא: ”מה יש לו/לה לחפש שם?”. הרי, אם מדובר במי ש”יש לו משהו לחפש שם” אזי יש עבורו/ה מנגנון לקבלת היתר. אבל אם אין לפלסטינים אינטרס ממשי שעליו הם יכולים להצביע, אז למה שיבקשו להיכנס להתנחלות? מה לו לכהן בכנסיה? כשאני מדמייין ברוחי הליך שבו שופטים ישראלים מתבקשים להכיר בחירות הכניסה של פלסטינים להתנחלויות, אני מתקשה למנוע ממוחי להשמיע את הערותיהם הנבוכות של השופטים: ”זו עתירה מתגרה, אדוני”, אומר אחד מהם. ”עתירה סתמית”, מגדיר אותה אחר. ”תאורתית”, סונטת השלישית ואף מוסיפה: ”הרי אין באמת צורך של פלסטינים להיכנס להתנחלות, ומי שיש לו – יכול לקבל היתר”. התמיהה כה גדולה שהפלסטיני אשר ילחם על זכותו להיכנס ”סתם”, בלי סיבה, להתנחלות, כאילו מעיד על עצמו שהוא כנראה זומם לעולל בה רע. הטענה שיש מקום להכיר בזכות של פלסטינים להיכנס להתנחלויות היא כל כך מוזרה שהיא מתקבלת על ידי שומעיה הישראלים כאבסורד. ואף עורך דין לא רוצה לנהל הליך שנתפס כאבסורדי.

”אבסורד הוא סיטואציה, שאינה מתיישבת עם ההיגיון והשכל הישר”, ”אבסורדי: המתנגד להגיון או לאמת המוסכמת, שטותי, שאין הדעת סובלתו” אומרות ההגדרות המילוניות.⁵ ”האדם נתקל לא פעם בתופעות אבסורדיות, ועשוי להגיב עליהן בדרכים

4 הכרזה בדבר סגירת שטח לישראלים (אזור A) (יהודה והשומרון). התשנ”ז-1997.
5 ראו למשל: ”אבסורדי” אברהם אבן-שושן מלון אבן-שושן המרכז 16 (משה אדר עורך ראשי, 2004).

שונות: גיחוך, פליאה, פחד, מוסיפה לנו האנציקלופדיה המקוונת, ויקיפדיה⁶. ובכן, אבסורד, כמו "היגיון" ו"שכל ישר" או "אמת מקובלת", הם כנראה עניין יחסי. מאמר זה נכתב בעברית, או נכון יותר ב"ישראלית" והטענה כי הדרישה לאפשר כניסה חופשית של פלסטינים לתחומי התנחלויות היא "מופרכת", "מוזרה" ובגדר **אבסורד** מובנת לדוברי הישראלית הכיבושית. אפילו לאלו שפועלים נמרצות לסיום הכיבוש. המשטר של הסכסוך הצליח להפוך את מדיניות ההפרדה להגיונית, שהרי היא משרתת מטרה ביטחונית, ולפיכך הפעלת כוח שלטוני שנועד להפריד פיזית ומשפטית בין ישראלים ופלסטינים היא הנורמה, ואילו הדרישה לבטל היא בגדר **אבסורד**. אולם ספק אם ה"היגיון" וה"שכל הישר" של מי שאינם חיים את חיי הכיבוש – זרים – שאינם חשופים להגדרותיו את הנורמליות (והאבנורמליות), יסכימו שדרישה כזו היא **אבסורדית**. התגובות של זרים מכל קצוות העולם למשטר ההפרדה וההיתרים שונות בתכלית מזה של ישראלים ואף מזה של פלסטינים. הם, לרוב, רואים דווקא בכפיית ההפרדה משום חתירה תחת השכל הבריא האומר כי אין להתייחס באופן שונה לאנשים רק בשל שייכותם הקבוצתית. כי המגע היומיומי עם שלטון בלתי-דמוקרטי המפר זכויות אדם בקנה מידה נרחב מטמיע חלקים מההיגיון העומד בבסיס פעולתו של אותו משטר. הטמעה כזו מתרחשת לא רק אצל תומכיו של המשטר, אלא גם אצל מתנגדיו ואף קרבנותיו. ההיגיון המשטרי דבק בכל מי שמקיים עמו מערכת יחסים, יהא אופייה אשר יהא. היש כיום איש חברון או שכם, בלעין או טובאס, שיעלה על דעתו לדרוש לילדיו מעבר חופשי אל חוף הים? האם בנמצא אחד או אחת מעשרת המיליונים המתגוררים בין הים לירדן שיאבק למען מינוי פלסטינים לוועדות התכנון של המנהל האזרחי המחליטות, בין היתר, היכן תקומנה התנחלויות ובאיזה אופן תתרחבנה? האין אלו דרישות **אבסורדיות**? היש אדם שיקדיש ממרצו כדי לשבור את המצור לעזה בכדי להכניס ספרות רוסית להעשרת תושביה?

יוליסס על בקבוקים שכתב גלעד עברון וביימה אופירה הניג עוסק בנושאים רבים. אחד מהם הוא **האבסורד**, או נכון יותר, האופן שבו אנחנו מתייחסים למי שלא מפנים את ההיגיון המשטרי. המחזה יוצר אי-נוחות בקרב הקהל הישראלי מכיוון שהוא יותר מכל מנכיח עבורו את תהליך ההפנמה שעבר ושבמהלכו אימץ את ההיגיון הצבאי/ביטחוני/כיבושי. גיבור המחזה, יוליסס, עושה הכול כדי שגם אנחנו, כמו סביבתו במחזה, נחשוב שהוא **מופרך**. לא רק שהוא מבקש לשבור את המצור על עזה, אלא הוא גם מבקש לעשות זאת באמצעות רפסודה הבנויה מבקבוקי מים מינרליים. וזה כמובן עוד החלק ה"שפוי" של תכניתו. את כל האודיסאה הזו הוא מבקש לצלוח כדי להביא לעזתים ספרות רוסית. טולסטוי ובלגקוב ודוסטויבסקי. לעזה. עזה של החמאס ושל הג'יהאד ושל המנהרות. קשה לדמיין ישראלי שיצפה במחזה ולא יזדהה עם גערותו של עורך דינו של יוליסס, איזאקוב:

*"מי בכלל רוצה לקרוא היום? למי אכפת מספרות? ועוד ספרות רוסית?
ומכל המקומות בעזה? תגיד לי איפה אתה חי?"⁷*

6 he.wikipedia.org/wiki/אבסורד

7 גלעד עברון **יוליסס על בקבוקים** תמונה אחת-עשרה (2011).

איזאקוב, שרוצה בטובתו של לקוחו מנסה לשכנעו להתחייב שלא ינסה שוב להגיע לעזה, התחייבות שתביא לשחרורו מהכלא. במסגרת מאמצי השכנוע הוא מגייס לצדו את חכמת ההמון:

”תפסיק להיות מין פרודיה, זן נכחד שאיש לא מתעניין בו ולא יודע עליו. האנונימיות שלך היא מוחלטת. היציע ריק. אין שום תנועת מחאה, שום הד, הכיכר ריקה. לך הביתה! תפסיק לענות את עצמך ותפסיק לבזבז את הזמן שלי. לך הביתה!”⁸

איזאקוב אינו טוען לגופו של הרעיון של יוליסס, אלא מוכיח את לקוחו על שהוא בודד לגמרי במערכה, שאין תומכים למטרה שהציב, שגם תנועות המחאה לא שותפות לרעיון הביזרי שלו. שהדחייה של ההיגיון המקובל הופכת אותו, את יוליסס, להזוי, למופרך, לאדם לא שפוי (ואכן בתחילת המחזה יוליסס נבדק על-ידי פסיכולוגים, אך אבוי נמצא כשיר לעמוד לדיון). ויוליסס מודה כי הקשה שבמשימותיו היא לשמור על האמונה שיש הגיון במאבקו. *”כל יום”*, הוא אומר לאיזקוב באחד הרגעים מכמירי-הלב במחזה, *”אני צריך לשכנע את עצמי שאני לא... לא מופרך”*.⁹

התובנה שהצופה במחזה נחשף אליה, שמשטר דיכוי יוצר סטיית-היגיון המוטמעת ונתפסת כ”טבעית”, מכה בעצמה. יוליסס מתבקש להסביר את שיגיונו, לספק ספרות רוסית לתושבי עזה, ושפתו מתדלדלת. איך מסבירים את הבסיס? מה בעצם יש לומר על רעיון עוועים למנוע ממיליון וחצי בני אדם גישה למורשת תרבותית אנושית? הרי עצם הצורך להסביר הוא מופרך:

”אני אומר משהו מאוד רציני. אתה לא יכול למנוע מאנשים לקרוא. זה גרוע כמו לא לתת להם לאכול”.¹⁰

לקראת סוף המחזה יוליסס עובר להתקפה. לא הרעיון להכניס ספרות רוסית לעזה דורש הסבר, האיסור הוא זה שדורש הסבר:

*”למה להתעקש? למה? אני לא יודע למה... עזור לי, איזאקוב. אולי הביתה?... אבל למה לא לתת להם לקרוא בעזה?... תגיד לי. נייר לא נותנים להם. לכתוב לא נותנים. שיעורים הם עושים על כרזות קרועות... ללמוד. ילדים. לחלום. לדמיין... איך שאני חושב על זה, זה חונק אותי... מה זה לא לקרוא? לחדור אל המוח, למעוך את המחשבה, לשתק אותה. להפוך אותם לקליפות מתות? מיליונים של בני אדם. איזה בית חרושת מפואר. מכונה ליצירת לא-אדם. מין תולעים חסרות דעה... למי אכפת?... זה חונק אותי. אני פרודיה?... תגיד לי, איזאקוב. זה צריך לחנוק גם אותך. זה צריך. מופרך?”*¹¹

8 שם.

9 שם.

10 שם, תמונה רביעית.

11 שם, תמונה אחת-עשרה.

קשה להתנגד להיגיון הפנימי של דבריו של יוליסס. ודאי שחסידי זכויות אדם ומתנגדי המצור יסכימו עמו שמניעת הכנסה של עותקים של "אנה קרנינה"¹² או "מלחמה ושלוה"¹³ לעזה היא מעשה איוולת. ועדיין, אחרי כל הדברים האלה, היש מישהו שמתנגד לדיכוי, מתנגד למצור על מיליון וחצי בני אדם, מתנגד למערך ש"מועך את המחשבה", שמוכן לצאת למאבק למען הכנסת ספרות רוסית לעזה? מה בדבר מאבק להכרה בזכותם של פלסטינים להיכנס להתנחלויות? למה אחרי כל הדברים האלו עדיין יוליסס של עברון נראה לנו כמישהו שצריך אשפוז? האמנם האבסורד הוא יחסי ואין לנו אבסורד שהוא מוחלט?

יוליסס, שניסה לפרוץ את המצור בתחילת המחזה באמצעות רפסודה ומנסה שנית באמצעות דאון בסופו המר, מזכיר לנו גיבור אחר של המיתולוגיה היוונית שבמחשבה המודרנית נקשר בעבותות למושג האבסורד: סיזיפוס. כזכור, על סיזיפוס גזר אל השמיים זאוס לגלגל סלע ענק במעלה ההר רק כדי שיתדרדר חזרה לתחתיתו וחוזר חלילה לנצח. קשה להימנע מההשוואה ליוליסס של עברון אשר יוצא פעם אחר פעם למסע הנידון לכישלון של הובלת ספריו לעזה. האין זהו האבסורד האמתי שיוצר בנו את הריחוק מדמותו? הייתכן שאילו סברנו שיש סיכוי שיצליח במשימתו, היינו פחות מפקפקים בשפיותו? האין זהו האבסורד האמתי: חוסר התכלית שבמעשיו (ומאליה מתגנבת ללב ההגדרה העממית לאי-שפיות: נקיטה באותן פעולות פעם אחר פעם בתקווה שניבנו תוצאות שונות)?

במחשבה האקזיסטנציאליסטית, עונשו של סיזיפוס הוא משל לאבסורד הקיומי: בידוענו כי חיינו נטולי משמעות (אובייקטיבית), בהיעדר ערכים (מוחלטים), בהינתן סופם הידוע מראש, מדוע לבכר אותם על פני ההתאבדות? היצירה האקזיסטנציאליסטית של שנות הארבעים והחמישים של המאה העשרים חיפשה מענה לשאלה זו. שני מחזאים אקזיסטנציאליסטים הציעו תשובות: סמואל בקט שראה בהתאבדות פתרון לגיטימי,¹⁴ והפילוסוף, הסופר, העיתונאי והמחזאי אלבר קאמי, שבמסותו "המיתוס של סיזיפוס" פסל את ההתאבדות והציע ליצור משמעות קיומית לחיי האדם על ידי התמודדות עם האבסורד. ולהפך: להתמודד עם האבסורד הקיומי על ידי יצירת משמעות לחיים (שבניגוד לגישה הקנטיאנית אינם בעלי משמעות "מלכתחילה", ומכאן שיש לנפוח בהם משמעות).¹⁵

אם כן, ה"שטותיות" וה"בלתי-מתקבלות על הדעת" שטמונים בשאיפתו של יוליסס של עברון לספק ספרות רוסית לילדי רצועת עזה היא רק גרסה מסדר אחר של ה"שטותיות" וה"בלתי-מתקבלות על הדעת" של החיים עצמם. ניתוח אקזיסטנציאליסטי יאמר שהראשונה נולדה מתוך התמודדות עם השנייה. שרצונו של יוליסס לעמוד אל מול האבסורד הקיומי על-ידי יצירת משמעות לחייו הוביל אותו לרפסודה ולדאון. לכן, כשם

12 ל.נ. טולסטוי **אנה קרנינה** (נילי מירסקי מתרגמת, 1999).

13 ל.נ. טולסטוי **מלחמה ושלוה** (לאה גולדברג מתרגמת, 1958).

14 באופן המובהק ביותר ההתאבדות כאופציה לגיטימית ואולי אף רצויה עלתה במחזהו הקאנוני "מחכים לגודו".

15 אלבר קאמי **המיתוס של סיזיפוס** (צבי ארד מתרגם, 1978).

שקאמי כתב על סזיפוס ש"עצם המאבק על הפסגות די בו כדי למלא ליבו של האדם"¹⁶,
וש"עלינו לתאר לעצמנו את סזיפוס מאושר"¹⁷, כך נאמר ש"די במאבק להכנסת ספרות
רוסית לעזה כדי למלא בשמחה את לבו של יוליסס" וש"יש לחשוב על יוליסס שמח".

מסתובבים ביננו יוליססים-סזיפוסים לא מעטים. על פי רוב קשה לאמוד האם
המוזרות שאנו מייחסים להם נובעת מהיסוד ה"יוליססי" שלהם (במשמעות העברונית
ולא המיתולוגית) או מהיסוד הסיזיפי שלהם. כלומר: מכך שהם רודפים אחר יעד שהוא
חסר הגיון או מכך שהרדיפה אחריו היא חסרת סיכוי ותוחלת. יש הבדל גדול בין השניים
ו"יוליסס על בקבוקים" מחייב את הצופים להכיר בו.

יוצרי "יוליסס על בקבוקים", המחזאי גלעד עברון והבימאית אופירה הניג, נטלו על
עצמם משימה לא פשוטה הפועלת כנגד הזרמים של המציאות הפוליטית והאמנותית
המקומית. מה תכלית עשייתם זו? מה סיכוייה? מה ההגיון שלה?

16 שם, בעמ' 126.
17 שם.